

**O sinteză asupra dimensiunii polare cu cel mai sporit grad de „universalitate”:
individualism – colectivism și asocierea sa cu alte variabile psihosociologice**

Rezumatul definițiilor consacrate privitoare la individualism - colectivism

Cum se observă din perspectivele teoretice și metodologice sistematizate până acum, cea mai reprezentativă dimensiune psiho-sociologică cu resurse transculturale în măsură să furnizeze evaluări pe culturi naționale ale variațiilor interculturale, este dimensiunea individualism – colectivism (Hofstede, 1980, Triandis, 1990, 1994, Schwartz, 1990 *apud* Chiu, Kosinski, 1999, p. 20).

Cum s-a precizat în repetate rânduri pe parcursul acestei cărți (Vochin, 2004), constructele colectivism/individualism descriu poziția pe care o persoană se plasează în raport cu ceilalți din mediul său. Individualismul caracterizează culturile ce încurajează tendința individului de a fi motivat în primul rând de scopurile și preferințele personale sau de ce a fost numit *self* independent (Markus, Kitayama, 1998 *apud* Spector *et al.*, 2001, p. 817) și reprezintă expresia nevoii de autonomie (Kagitcibasi, 1994 *apud* Spector *et al.*, 2001, p. 817).

Individualiștii promovează exprimarea *self*-ului, gândirea individuală, independența și realizarea personală. Individualismul este asociat cu relațiile de egalitate și rolurile flexibile, cu proprietatea privată.

Pe de altă parte colectivismul caracterizează culturile ce încurajează tendința individului de a se vedea și caracteriza ca parte a unui grup social aceasta fiind o reflecție a *self*ului interdependent (Markus, Kitayama, 1998 *apud* Spector *et al.*, 2001, p. 817) și reprezintă expresia nevoii de relaționare sau afiliere (Kagitcibasi, 1994 *apud* Spector *et al.*, 2001, p. 817).

Colectiviștii promovează aderarea la norme, respectul față de autorități sau de cei mai în vârstă, consensul grupului, conformismul, interdependența și succesul de grup. Colectivismul este asociat cu roluri stabile, ierarhizate, proprietate colectivă.

Istoria constructului începe în antichitate, temele individualism / colectivism apărând în „Republica” lui Platon, iar cele legate de valorile individualiste în învățăturile sofistilor. Individualismul a fost legat de apariția proprietății private în Anglia în 1200 (MacFarlane, 1987, *apud* Darwish, Huber, 2003, p. 49).

Mai aproape de noi și în cadrul psihologiei interculturale, Rokeach (1973, *apud Gouveia et al.*, 2002, p.336) face o diferențiere între valorile personale și cele sociale atunci când definește setul de valori terminale (valori personale - armonia interioară, supraviețuirea, etc și valori sociale - pacea în lume, prietenia adevărată, etc.). El arată că valorile personale sunt concentrate asupra *self*ului unei persoane în timp ce valorile sociale sunt centrate pe societate.

În 1990, Schwartz (1990, *apud Gouveia et al.*, 2002, p.336) ia ca reper tipologia lui Rokeach și transformă valorile personale și sociale în valori individuale (realizare, hedonism, putere, autodirecționare și stimulare) și respectiv valori colective (conformitatea, tradiționalismul, binefacere). Teoria lui Schwartz sugerează un conflict sau o incompatibilitate între aceste valori individuale / culturale. La fel și Hofstede, în cadrul modelului său structural din 1980, descrie individualismul și colectivismul ca doi poli ai aceleași dimensiuni.

La mijlocul anilor 80, Triandis *et al.* sugerează că individualismul și colectivismul ar putea să nu fie poli opuși ai aceleași dimensiuni, ci mai degrabă constructe multidimensionale (Triandis *et al.*, 1988, *apud Kalmus*, 2001, p. 122) care pot coexista, fiecare cultură caracterizându-se prin predominanța unuia (Triandis *et al.*, 1993, *apud Kalmus*, 2001, p. 122). Realo (1998, p. 134) consideră că individualismul și colectivismul sunt doi factori independenți, amândoi putând fi apreciați atât la nivel cultural cât și la nivel personal.

Gouveia *et al.* merg mai departe și consideră că cele două dimensiuni, individualismul și colectivismul stabilite conform instrumentului propus de Triandis, pot fi caracterizate fiecare prin atributele de orizontalitate și verticalitate astfel: individualismul orizontal – unicitate, individualismul vertical – orientare spre realizare, colectivismul orizontal – cooperare, colectivismul vertical - simțul datoriei. (Gouveia, Clemente, Espinosa, 2003, p. 47). În primul tip, *self*-ul se articulează independent și este similar cu al celorlalți, în al doilea se construiește independent, dar este diferit de al celorlalți, după cum se alcătuiește interdependent și similar cu al celorlalți în al treilea subtip, și interdependent dar diferit de al celorlalți în al patrulea subtip.

Termenii de individualism și colectivism sunt folosiți în analiza la nivel cultural, unde numărul de observații reprezintă numărul de culturi (Hofstede, 1980, *apud Triandis, Suh*, 2002, p. 140). În aceste cercetări individualismul este considerat polul opus al colectivismului. Dar rezultatele diferă la nivel de cultură față de nivelul

individual. De aceea s-au introdus noi termeni în analiza la nivel individual. Corespondenții la nivel individual ai individualismul și colectivismul sunt, așa cum s-a precizat anterior, *idiocentrismul* și *alocentrismul* (Triandis, 1985, *apud* Triandis, Suh, 2002, p. 140).

Idiocentrismul și alocentrismul sunt atribute ale personalității care sunt adesea ortogonale unul altuia. Idiocentrismul subliniază încrederea în sine, competitivitatea, unicitatea, hedonismul și distanța emoțională față de in-grup. Alocentrismul se definește prin interdependență, sociabilitate, integritate familială, considerarea nevoilor și dorințelor membrilor grupului de apartenență, sentimentul de apropiere în relațiile cu ceilalți membri ai grupului (Cross, 2000, *apud* Triandis, Suh, 2002, p. 140). Este posibil ca un individ să aibă un scor înalt atât la alocentrism cât și la idiocentrism, deși acestea pot să depindă și de cultură.

Verkuyten, Masson (1996, *apud* Triandis, Suh, 2002, p. 141) au găsit că alocentrismul și idiocentrismul nu sunt corelate în lotul de colectivști, dar sunt negativ corelate în lotul de individualști.

În toate culturile sunt atât alocenștiști cât și idiocenștiști, în diferite proporșii. În general vorbind, în culturile colectiviste sunt aproximativ 60% alocenștiști, iar în culturile individualiste aproximativ 60% idiocenștiști (Verkuyten, Masson, 1996, *apud* Triandis, Suh, 2002, p. 141)

Totodată, alocenștiștii din culturile individualiste tind să se asociez în grupuri, comuniuni, asociașii, etc, după cum idiocenștiștii din culturile colectiviste tind să se simșă oprimașii de culturile lor și încercă să le părăsească (Triandis, Suh, 2002, p. 141).

Comparașii interculturale realizate pe dimensiunea individualism-colectivism

Dimensiunile culturale sunt parșial asociate cu factorii ecologici și economici. Așa cum s-a mai precizat, de exemplu, latitudinea ridicată (și în consecinșă, climatul rece) corelează semnificativ cu o distanșă față de putere redusă. Individualismul este puternic corelat atât cu dezvoltarea economică cât și cu latitudinea ridicată (șările cu climă moderată sau rece tind spre individualism, în timp ce șările cu climat cald tind spre colectivism). Studiul longitudinal realizat de Hofstede în 1991 sugerează că șările mai dezvoltate sunt individualiste, iar pe măsură ce o șară se dezvoltă, pe măsură ce

cetățenii ei au acces la resurse și își permit mai multă intimitate și independență, tinde să devină mai individualistă. (Basabe *et al.*, 1999, p. 107)

Primul studiu transcultural extins a fost realizat de G. Hofstede (1980), iar rezultatele au catalogat ca cele mai individualiste țări SUA, Marea Britanie și Canada și la polul opus, al celor mai colectiviste, țările asiatice și din America Latină.

Observațiile lui Hofstede din 1980 sunt confirmate și de studiul realizat de Chiu, Kosinski (1999) care a avut ca grupe de referință loturi de subiecți din Australia și SUA pe de o parte, și loturi de subiecți din Hong Kong și Singapore pe de altă parte.

Specificități ale dimensiunii individualism-colectivism în diferite culturi naționale

Statele Unite ale Americii

Individualismul american a fost deseori subiect de discuție, de cercetare (Tocqueville, 1835/1995; Bellah *et al.*, 1985/1999, Inkeles, 1983 și mulți alții). Individualismul american a fost diferit în funcție de diferitele perioade istorice. Donohue (1990) a discutat despre „noile libertăți” care s-au dezvoltat în ultimul sfert al secolului trecut. El a detectat acest tip de schimbări începând cu anul 1964, când a fost dată Legea Drepturilor Civile prin care s-a dezvoltat conceptul drepturilor pe care negrii americani ar trebui să-l aibă. Donohue a documentat schimbări majore în direcția „lejerității”, deci a individualismului. Dacă Statele Unite au fost individualiste în secolul al XIX-lea, când A. de Tocqueville le-a vizitat, această trăsătură s-a intensificat până în prezent.

Reflectând pe marginea cărții sale, H. Triandis afirma că „Hofstede (1980) a găsit Statele Unite ca fiind ce mai individualistă cultură” (Triandis, 1995, p.98). Printre factorii care ar putea fi responsabili se numără influența britanică, afluența, frontierele deschise, mobilitatea socială și geografică. Triandis (1995) afirma că, „majoritatea emigranților trebuie să fi fost mai individualiști decât cei din grupul lor pentru că mutarea implică afectarea comportamentelor tradiționale” (p.98). Robert V. Levine, Ara Norenzayan și Karen Philbrick (2001) au realizat un studiu despre diferențele interculturale în acordarea de ajutor străinilor, acesta incluzând și dimensiunea individualism-colectivism. Rezultatele au plasat România pe ultimul loc (2.17) în raport cu cele 23 de țări studiate, având cel mai redus nivel de individualism, iar Statele Unite pe primul loc (9.80), fiind țara cu nivelul cel mai ridicat de

individualism. Același aspect a fost surprins și de studiul realizat de Paul E. Spector, Carrz L.Cooper, Juan I.Sanchez *et al.* (2001); România s-a poziționat tot pe ultimul loc din 23 de țări (51.1.), fiind cea mai puțin individualistă, iar, în acest studiu, America s-a clasat pe al șaptelea loc (94.9), după Franța, Noua Zeelandă, Suedia, Africa de Sud, Anglia și Spania, avînd un nivel foarte crescut de individualism.

Așadar, fiind cultura națională cu cel mai înalt grad de individualism în studiile lui G. Hofstede, SUA este adesea folosită în demersurile interculturale ca și criteriu de comparație față de polul individualist. Totuși, în cadrul culturii naționale nord-americane există diferențe semnificative, care nu susțin ideea unei omogenități culturale. Astfel, M. Rokeach (1973) a descoperit că subiecții ce aparțin claselor sociale superioare și medii au un nivel mai înalt de valori individualiste (de exemplu, ambiție, autonomie, creativitate) decît cei din clasele inferioare ale societății (Rokeach, 1973), iar Kohn (1987) a observat în investigațiile sale cum clasele sociale inferioare pun accentul mai mult pe obediență socializare, integrare în societate (copilul „ideal” este acela care este ascultător, urmîndu-și simbolic antecesorii), în timp ce clasele mai înalte încurajează independența, creativitatea, încrederea în sine (copilul „ideal” este cel creativ, angajat, cu inițiative novatoare, chiar riscante). Martin, Triandis (1985) observă că populația hispanică din SUA este mai colectivistă decît cea non-hispanică, dar hispanicii tind să devină tot mai individualiști pe măsură de devin aculturați. De asemenea, americanii asiatici sunt mai colectivști decît cei europeni, dar la a treia generație pot fi practic identici cu americanii europeni în ce privește nivelul de individualism (Heine, 1997).

Conform celor susținute de H. Triandis (1988, p. 325), individualismul american are două subtipuri: *individualismul narcisic* – comportamentul este orientat doar spre îndeplinirea scopurilor individului și *individualismul comunitar* – scopurile personale sunt subsumate celor vizate de comunitatea integratoare. Autorul probează o anumită dinamică istorică a prevalenței unui tip de individualism în dauna celui alt: în timp ce primul caracterizează fazele de început ale individualismului american, cel de al doilea a devenit mai obișnuit astăzi.

Triandis *et al.* a fost interesat de constructele de individualism și colectivism pe care le-a analizat și legat de anumite consecințe ipotetice, cum ar fi comportamentul social, indicatorii stării de sănătate, etc. Studiul său care a cuprins 300 de subiecți din SUA, Japonia și Porto-Rico a sugerat că individualismul american se reflectă în încrederea în sine, spiritul de competiție, preocuparea redusă pentru in-

grup, distanța psihologică ridicată față de membrii grupului. Colectivismul japonezilor și al portoricanelor depinde de cine sunt ceilalți (care formează *in*-grupul), de context, de tipul de comportament social (de exemplu, de experimentarea sentimentului similarității cu ceilalți, a atenției pentru punctele de vedere ale membrilor *in*-grupului) (Hui, Triandis, 1986, Triandis *et al.*, 1990, *apud* Darwish, Huber, 2003, p. 50).

Australia

Țara din emisfera sudică este considerată alături de SUA și Canada un etalon al individualismului (Darwish, Huber, (2003, p. 48). În studiul lui Kagitcibasi, Berry (1989), australienii se evidențiază ca individualiști, apreciind în mod deosebit competitivitatea, încrederea în sine și libertatea (Kagitcibasia, Berry, 1989, *apud* Darwish, Huber, 2003, p. 49).

Rusia

Studii recente plasează Rusia între țările dezvoltate și cele în curs de dezvoltare în ce privește individualismul, asemănător observațiilor lui G. Hofstede (1994, p. 53). De exemplu, în studiul lui Naumov (2000) la scorul pentru individualism Rusia acumulează 41 de puncte, care o plasează în aceeași clasă cu Iranul (41) și Jamaica (31). Țările europene cele mai apropiate sunt Spania (51) și Grecia (35), amândouă țări mediteraneene. În același studiu, autorul lansează și următoarea aserțiune: rușii oscilează între extreme, fiind fie foarte colectiviști, fie extrem de individualiști, pentru că sloganul „nu trăi mai prost decât vecinul tău”, - care desemnează în societățile occidentale faptul că indivizii ar trebui să-și exploateze propriul potențial într-o societate competitivă, prin respectarea unor reguli sociale clare, legitime și acceptate -, combină în Rusia ostilitatea, resentimentul și invidia față de cei care au mai mult. Această reacție poate fi considerată ca o atitudine negativă angajantă, pe care mulți cetățeni au o față de cei mai bogați cunoscuți sub numele de „noii ruși”, dar care nu se exteriorizează într-o revoltă publică, evocând mai degrabă o formă de *fugă de societate* (Naumov, 2000, p. 717).

Estonia

Conform studiilor comparative pe dimensiunea individualism-colectivism realizate de S. Schwartz la mijlocul anilor 90, Estonia era plasată între cele mai colectiviste societăți (Schwartz, 1994, Kalmus, 2002, p. 124). Factorii mai importanți care explică acest lucru sunt: relicvele unei culturi tradițional țărănești, sentimentele naționale puternice în rândul estonienilor, influența ideologiei comuniste și câteva condiții socio-economice obiective cum ar fi lipsa spațiului de locuit și unei rețele corespunzătoare de comunicații (Lauristin, Vihalemm, 1997, *apud* Kalmus, 2002, p. 124).

Totuși, cercetările realizate între 1991-1995 de Balticom, cât și alte investigații psihosociologice mai recente (Kants, Realo, 1999, Realo, Allik, 1999, *apud* Kalmus, 2002, p. 124) au relevat modificarea sindromului cultural colectivist (Kalmus, 2002, p. 124). Ele au dezvăluit existența unei creșteri a individualismului și deschiderii spre independență în rândul populației estoniene. Astfel estonienii încep să fie mai activi, mai orientați spre realizare.

Într-o cercetare desfășurată pe grupuri etnice de americani, ruși și estonieni, urmărind colectivismul raportat la familie, prieteni și societate, Realo, Allik (1999) observă cum lotul compus din ruși este mai colectivist decât loturile de estonieni și americani. În același timp, rușii care trăiesc în Estonia sunt mai puțin colectivști decât rușii care trăiesc în Rusia. Aceste observații sunt consistente cu cele ale lui Triandis *et al.* (Triandis, Bontempo, Asai, Lucca, 1988; Triandis *et al.*, 1990, *apud* Realo, Allik, 1999, p. 139).

Culturile arabe

Egipt

Pentru a examina atribuirea generală a individualismului la societățile europene și a colectivismului la culturile arabe, Darwish, Huber, (2003) compară aceste orientări sociale la germani și egipteni. Studiul lor confirmă prezumțiile generale privind colectivismul populației arabe în general și al populației egiptene în special și individualismul populației vest europene în general și al populației germane în special. Ei evaluează două dimensiuni ale colectivismului – *colectivismul orizontal*

– situația în care ierarhia și distanța socială sunt minimale, astfel, persoanele aparținând grupului trăiesc sentimentul că toți membrii grupului sunt egali; și *colectivismul vertical* – care pune accentul pe structura ierarhică a societății și pe relațiile mai distante, caracterizând o situație în care indivizii sunt parte a societății și acceptă inegalitățile sociale. Autorii pun în relație aceste dimensiuni cu două dimensiuni ale individualismului – *individualismul orizontal* – ce descrie o situație socială cu distanțe sociale minime și o relație ierarhică slabă, tendință la autonomie combinată cu idealul de egalitate socială; și *individualismul vertical* – care este descris ca o înclinație spre favorizarea ierarhiei sociale și a unei distanțe față de putere mai mare, cu păstrarea autonomiei dar acceptarea inegalității sociale.

Rezultatele au atestat că germanii exprimă semnificativ mai multe tendințe individualiste față de egipteni, atât în ce privește subscalele verticală, cât și cea orizontală. În contrast, egiptenii înregistrează scoruri semnificativ mai mari în ce privește tendințele colectiviste, de asemenea la ambele subscale.

Culturile africane

Literatura de specialitate ce investighează dimensiunea individualism-colectivism și-a concentrat atenția pe diferențele dintre culturile vestice (cele mai numeroase studii sunt realizate în SUA și Marea Britanie), Orientul Mijlociu (precum Israel) și Orientul Îndepărtat (Bond, Cheung, 1983; Cousin, 1989, Oyserman, 1993; Singelis, Sharkey, 1995 *apud* Eaton, Louw, 2000, p. 211). Colectivismul s-a definit în termeni generali prin intermediul scorurilor obținute în culturile naționale din Coreea, China, Japonia, Hong Kong, Malaezia și India. S-a presupus că și culturile africane sunt colectiviste (Triandis, 1989, *apud* Eaton, Louw, 2000, p. 211), dar acest continent a fost ignorat în general în cadrul cercetărilor, lăsând loc unei anumite ambiguități, iar afirmațiile privind colectivismul nu au fost decât rareori testate științific.

Eaton, Louw (2000, p. 214) observă cum colectivismul african este asociat cu o legătură mai pronunțată între dimensiunile autonomie-social (de genul independent–interdependent) și abstract–specific (precum general–concret) ale *self*-ului decât în colectivismul Orientului Îndepărtat. De asemenea, africanii nativi, vorbitori de limbi autohtone, înregistrează scoruri mai ridicate la interdependență decât cei vorbitori de limbă engleză.

Asia

Vietnamul de Sud

Vietnamul de Sud este o societate agrară, aproximativ 60% dintre cetățeni locuind în mediu rural și 65% din aceștia sunt fermieri. Influența predominantă în cultura vietnameză a avut-o confucianismul. Acesta nu este atât o religie, cât mai ales un set normativ de linii directe despre cum ar trebui trăită viața unui individ. O persoană ar trebui să fie generoasă, moderată în acțiuni, politicoasă, rațională, statornică și de încredere. Realizarea personală este mai puțin importantă și principala preocupare a subiectului individual o constituie familia și societatea. În plus, confucianismul pune accent și pe pietatea filială și supunerea femeii la început tatălui și apoi soțului. În ciuda colonizării de către vestici (Franța și Statele Unite) și a faptului că religia dominantă în Vietnam a fost budismul (80%), ideologia confucianistă a rămas foarte influentă în Vietnam. Printre țările din Asia de Sud, Vietnamul este unică în ce privește dominanța atotputernică a ideologiei confucianiste (Penner, Tran, 1977, p. 189). Aceste premise explică nivelul înalt de colectivism care caracterizează această cultură.

În studiul lui Penner, Tran (1977, p. 201), pentru aprecierea comparativă a sistemelor de valori a vietnamezilor vs. americanilor s-a utilizat scala pentru aprecierea valorilor lui M. Rokeach. Subiecții participanți la studiu nu au apreciat în mod direct gradul de individualism sau colectivism, ci dimensiuni ca recunoașterea socială, obediența, libertatea care caracterizează individualismul-colectivismul. Vietnamezii apreciază foarte mult recunoașterea socială, respectul și aprecierea celorlalți, precum și obediența. De asemenea, subiecții din acest eșantion din sudul Asiei nu sunt preocupați special de valoarea pe care americanii o consideră una dintre motivele intervenției lor în Vietnam – libertatea. Această „libertate” pe care trupele americane o apărau nu apare ca fiind foarte importantă pentru vietnamezul mediu, tendință care semnalează o dată în plus relativismul modelului democrației liberale.

China

Chiar dacă nu cu atîta pregnanță ca în Vietnamul de Sud, influența confucianismului se observă și în cultura chineză. Lam *et al.* (1999, *apud* Gouveia *et al.*, 2002, p. 340) distinge cum persoanele care se identifică a fi chinezi (tradițional)

atribuie mai mare importanță valorilor confucianiste (precum onoarea, respectul colectiv) decât cei din Hong Kong. Chinezii consideră importante sentimentele comune, utilitatea socială și acceptarea autorității, spre deosebire de australieni, de exemplu, care apreciază competitivitatea, încrederea în sine și libertatea (Kagitcibasi, Berry, 1989, *apud* Darwish, Huber, 2003, p. 49). Aceste observații sunt în concordanță cu rezultatele cercetărilor lui Singh *et al.* (1962, *apud* Darwish, Huber, 2003, p. 49): din trei loturi examinate (americani, indieni și chinezi), chinezii au înregistrat cel mai mare scor în ce privește orientarea asupra societății, în timp ce americanii au obținut cel mai ridicat scor în ce privește orientarea asupra *self*-ului și nevoia de autonomie.

Japonia

În perioada dintre deschiderea Japoniei în 1854 și începutul războiului din Pacific (1941), mai mulți cercetători vestici au observat că japonezilor le lipseau trăsăturile individualiste (Chamberlain, 1905, Ladd, 1910, Lederer, Ledered-Seidler, 1938, *apud* Takano, Osaka, 1999, p. 311). După războiul din Pacific, cartea lui Ruth Benedict, care a avut un ecou semnificativ, „*Crizantema și spada*” („*The chrysanthemum and the sword*”, 1946) a consolidat concepția că japonezii au un caracter național colectivist. Unii autori japonezi (Aoki, 1990, Lummis, 1981) au considerat că o asemenea structurare simbolică a puterii în rețelele sociale a fost responsabilă pentru instaurarea regimului politic totalitar. Această atribuire causală a dominat, de altfel, argumentele diplomatice privind politica externă față de Japonia.

De la R. Benedict, numeroși observatori vestici au propagat ideea că japonezii sunt colectivști, iar acest colectivism a fost invocat pentru a explica variate fenomene sociale din Japonia. Însă, recent, acest model de caracterizare a japonezilor a fost criticat. Mouer, Sugimoto (1986, 1999) au tratat cu rezerve afirmația care susține că japonezii sunt colectivști, cooperativi și au relații armonioase între ei, prezentând ca argumente numeroase evenimente istorice și sociale care probează individualismul și independența. Mai mult, Yamazaki (1990) a scos în evidență dinamica socială reală proprie culturii japoneze, care s-a dezvoltat, susțin autorii, în principal datorită locuitorilor non-colectivști din orașe. În același registru, Hirayama (1995) a demonstrat că un principiu dominant al organizațiilor sociale japoneze (numit ie) favorizează antreprenorismul individualist (Takano, Osaka, 1999, p. 313).

Plecînd de la aceste contradicții, Takano, Osaka, (1999) au realizat un bilanț asupra studiilor privind individualismul/colectivismul japonezilor și au observat că grupul de referință cu care s-au comparat rezultatele obținute în majoritatea cercetărilor sunt cvasi-exclusiv grupurile de americani, pe considerentul că aceștia aparțin uneia din cele mai individualiste culturi naționale. Concluziile autorilor refuzau existența unor diferențe substanțiale între Japonia și SUA pe dimensiunea evocată, iar opinia comună ce susținea caracteristica colectivismului japonez era dovedită ca fiind susținută pe o bază fragilă, întemeiată pe observații întâmplătoare, a căror validitate se afla sub semnul întrebării (se pot găsi cu ușurință situații care indică exact contrariul, după cum anumite evenimente istorice sunt în totală contradicție cu această convingere, precum numeroasele răscoale țărănești, cu un focar individualist puternic, vezi Befu, 1980, *apud* Takano, Osaka, 1999, p. 331). În sfîrșit, persistența acestei credinței comune poate fi explicată și printr-o de o combinație de *bias*-uri cognitive bine-cunoscute, precum ar fi eroarea de atribuire fundamentală (Takano, Osaka, 1999, p. 331).

Europa

În ceea ce privește Europa, se observă o separare evidentă între țările foste comuniste, care apar ca fiind precumpănitor colectiviste (România ocupă, de exemplu locul 23, ultimul, într-o ierarhie individualism-colectivism), Bulgaria – 17 din 23 de țări, Spector *et al.*, 2001) și țările vestice, tipic individualiste (Franța – locul 10, Germania – 15, Marea Britanie – 3, Italia – 7, Olanda – 4 din 53 de țări, Hofstede, 1983), acest lucru venind în sprijinul opiniei lui Hofstede privind influența dezvoltării economice asupra dimensiunii individualism – colectivism.

În tabelul nr. 1 putem urmări ierarhia mondială evidențiată de un studiu recent derulat în mediul organizațional, în care țările europene sunt redate cu caractere diferite (Spector *et al.*, 2001).

Tabelul nr. 1

<i>Nr. crt. Rang</i>	<i>Eșantion din mediul organizațional din cultura națională</i>	<i>Scor convențional la individualism</i>
1.	<i>Franța</i>	107,2
2.	<i>Noua Zeelandă</i>	107,0
3.	<i>Suedia</i>	104,2
4.	<i>Africa de Sud</i>	100,7
5.	<i>Marea Britanie</i>	99,8
6.	<i>Spania</i>	98,6
7.	<i>SUA</i>	94,9
8.	<i>Germania</i>	91,0
9.	<i>Canada</i>	88,4
10.	<i>Israel</i>	85,0
11.	<i>Belgia</i>	84,2
12.	<i>Slovenia</i>	79,0
13.	<i>Brazilia</i>	74,1
14.	<i>Japonia</i>	73,5
15.	<i>Hong-Kong</i>	71,1
16.	<i>India</i>	69,2
17.	<i>Bulgaria</i>	63,1
18.	<i>Estonia</i>	62,2
19.	<i>Taiwan</i>	61,0
20.	<i>Polonia</i>	54,7
21.	<i>Ucraina</i>	53,7
22.	<i>China</i>	51,4
23.	<i>România</i>	51,1

Germania

Germanii exprimă tendințe individualiste clare, lucru demonstrat de G. Hofstede, dar și de studii mai recente. Ancheta de teren coordonată de Darwish, Huber (2003) demonstrează prevalența speciilor comportamentului social individualist atât în ce privește subscala verticală (care asociază tendința spre autonomie cu acceptarea inegalității și ierarhiei sociale), cât și în cea orizontală (care evocă distanțe sociale minime și o relație ierarhică slabă, tendință de autonomie combinată cu idealul de egalitate socială).

Țări hispanice

Studiul condus de Gouveia (Gouveia *et al.*, 2002, p. 340) confirmă observațiile lui G. Hofstede, căci Spania și Brazilia înregistrează scoruri mai ridicate la colectivism, ilustrând importanța valorilor sociale normative (tradiția, ordinea socială). Aceste țări sunt caracterizate, așadar, de culturi colectiviste care pun accentul pe *in-grup* ca unitate de subzistență și dezvoltare personală. Atât cultura națională spaniolă, cât și cea braziliană, valorizează apartenența la comunitate, reperle axiologice tradiționale și mai puțin valorile ce privesc intimitatea și independența.

Totuși în timp ce spaniolii se identifică mai mult cu unitățile locale sau regionale (diferite eterogenității regionale con siderabile care o caracterizează, provocate de diversitatea istorică, politică, de moștenirile tradițiilor și diversitatea lingvistică), brazilienii se identifică mai mult cu geospațiul global. Pe eșantioanele din Brazilia se apreciază cel mai mult religiozitatea și apartenența la comunitate, în timp ce în Spania opțiunile subiecților înclină spre prețuirea onestității, puterii, ordinii sociale și tradiției (Gouveia *et al.*, 2002, p. 340). În pofida acestor rezultate, alte cercetări evidențiază scoruri ridicate la individualism, îndeosebi în mediul organizațional (Spector *et al.*, 2001).

Diferențe între culturile individualiste și culturile colectiviste. Interferențe între individualism-colectivism și alte variabile psihosociologice

Există diverse studii care sunt reprezentative pentru evidențierea dimensiunii individualism-colectivism. Binecunoscuta cercetare a lui G. Hofstede (1980) a implicat inițial 40 de culturi naționale. Dimensiunile construite de psihologul social olandez au fost de multe ori invocate de cercetători pentru a explica diferențele interculturale (Kagitcibasi, Berry, 1989; Smith, Bond, 1993).

Dimensiunea individualism-colectivism a lui Hofstede a fost destul de asemănătoare cu diferențele identificate de H. Triandis (1972) în studiul său asupra grecilor tradiționali și americanilor contemporani, căci grecii se dovedeau a fi colectivști, iar americanii individualști. Psihologul american susținea că în țările colectiviste grupul constituie o unitate de supraviețuire, oamenii simțind o dependență emoțională față de ceilalți (Triandis, 1995).

Variate studii au dezvoltat scale de măsurare a dimensiunii individualism-colectivism la nivel individual (Hui, 1984, 1988; Triandis, Leung, *et al.*, 1985) și intercultural (Triandis, Bontempo, *et al.*, 1988; Triandis, McCusker, Hui, 1990). Aceste măsurători au evidențiat faptul că *individualismul* include idei ca: independență și încredere în sine, distanță față de *in-grup*, competiție și hedonism. *Colectivismul* include interdependența, sociabilitatea și integritatea familială.

Triandis (1988) a examinat contrastul individualism-colectivism utilizând analiza interdependenței a lui Deutsch (1949, 1962). Atunci când există interdependență promovată (obiectivele individuale și grupale sunt compatibile), este vorba despre colectivism. În situația în care interdependența rezultă din obiective corelate negativ, apare conflictul. Când, însă, nu există nici o legătură între obiectivele personale și grupale, atunci este vorba despre individualism. Individualiștii sunt socializați în vederea autosuficienței și a independenței, pe când colectiviștii sunt educați să fie conformiști și dependenți. (Triandis, 1995). Toate aceste studii menționate au inclus, prin unii factori, dimensiunea individualism-colectivism. Se poate afirma că această dimensiune constituie cel mai important rezultat al psihologiei interculturale de pînă acum, deși dihotomii conceptuale paralele cu ea pot fi detectate cel puțin la fondatorii științelor sociale cum ar fi: F. Tonnies (1887/1963) și E. Durkheim (1893-1960). Dimensiunea *individualism-colectivism* poate fi folosită pentru a integra o gamă largă de descoperiri psihologice interculturale, dar e necesar a se ține cont de evidentele limite în ceea ce privește validitatea predictivă a oricărui construct datorită diversității globale a conduitei sociale (Smith; Dugan, 1996).

Greenfield (1999, *apud* Triandis, Suh, 2002, p. 140) au sugerat că contrastul individualism – colectivism corespunde unei diferențe ale structurii profunde a sistemelor de valori culturale.

În ultimii ani s-au publicat anual mai mult de 100 de studii care examinează mai multe fenomene din punct de vedere al acestor *patternuri* culturale. De exemplu, Bornstein (1999, *apud* Triandis, Suh, 2002, p. 140) a publicat numeroase studii privind interacțiunea mamă – copil în mai multe culturi și a constatat că contrastul dintre colectivism și individualism furnizează un cadru de referință util pentru explicarea diferențelor interculturale privind această interacțiune.

Dovezi semnificative indică între membrii culturilor individualiste și colectiviste diferențe considerabile în ceea ce privește procesele psihologice fundamentale. Astfel, diferențe au fost observate în procese ca: învățarea, întărirea și

perceperea socială (Bond, Forgas, 1984, *apud* Darwish, Huber, 2003, p. 49), motivarea, trăirea afectivă și exprimarea emoțiilor (Kitayama *et al.*, 2000; Triandis, Suh, 2002; Mesquita, 2001; Suh, 1998; Triandis *et al.*, 1988; Matsumoto *et al.*, 1998, etc), stima de sine, starea de bine și optimismul (Heine, 1999; Triandis, Suh, 2002; Lee, Seliman, 1997; Triandis, 2000), comportamentul social (Cohen, 1991; Triandis, Suh, 2002; Verma, 1992; Triandis, 1995; Gouveia, Clemente, Espinosa, 2003; Cialdini *et al.*, 1999; Choi, 1993, etc), comunicarea (Holtgraves, 1997; Triandis, Suh, 2002; Kashima, Kashima, 1998), etica (Rozin *et al.*, 1999; Miller, 1997; Triandis, 2001; Hu, 1997; Ho, 1976).

Individualismul și colectivismul - sindroame culturale

Pentru a înțelege manifestările unei culturi, în toată plenitudinea ei, e important să ne familiarizăm cu concepte intermediare, care mijlocesc explicarea proceselor mai complexe (Dragomir, 2003). Unul dintre aceste concepte este cel de sindrom cultural. *Sindromul cultural se definește ca un pattern care reunește credințe împărtășite, atitudini, norme, roluri și valori care gravitează în jurul unei teme și care pot fi identificate într-un anumit spațiu geografic, respectiv într-un spațiu temporar anume.* (Triandis, 1995)

Studii efectuate pentru decelarea naturii individualismului (Triandis, McCusker, Hui, 1990; Triandis, Chan, *et al.* *apud* Triandis, 1995), respectiv colectivismului au arătat că această dimensiune ține de sindroamele culturale. Individualismul și colectivismul sunt sindroame culturale care au la bază sindroame culturale simple; sunt vizibile și se manifestă la nivel individual.

Există patru dimensiuni esențiale ale individualismului și colectivismului, care se explică prin următoarele afirmații: definiția *self*-ului este inderdependentă în colectivism și independentă în individualism (Markus, Kitayama, 1991; Reykowski, 1994 *apud* Triandis, 1995). O ilustrare a acestui aspect este măsura în care indivizii aderă la normele grupului și gradul în care aceștia leg împărtășirea resurselor cu ceilalți membrii ai grupului;

Scopurile personale și cele comune devin aceleși în colectivism și sunt distincte în individualism. Colectivismul apare atunci când scopurile comune au prioritate față de cele personale și atunci când ele se identifică cu scopul in-grupului, iar individualismul este prezent atunci când prioritate au scopurile personale;

Cognițiile îndreptate spre norme, obligații, datorii ghidează în cea mai mare măsură comportamentul social în culturile colectiviste, în timp ce cognițiile focalizate pe atitudini, nevoi personale direcționează comportamentul social în culturile individualiste (Miller, 1994; Davidson *et al.*, 1976, *apud* Triandis, 1995);

În culturile colectiviste, accentul este, cu seriozitate, pus pe relații, chiar dacă ele aduc, la un moment dat, mai multe dezavantaje decât avantaje, în vreme ce culturile individualiste valorizează analiza rațională a avantajelor și dezavantajelor unei relații în procesul de menținere a unei realități. (Mills, Clark, 1982; U. Kim *et al.*, 1994, *apud* Triandis, 1995)

Cele patru dimensiuni mai sus amintite se pot măsura independent, dar e important de reținut și faptul că între ele există o corelație puternică de .40 (Triandis, Chan, *et al.*, 1990, *apud* Triandis, 1995).

Tipuri de colectivism și individualism

Markus și Kitayama (1991) definesc cele patru tipuri de *self*: independent, interdependent; diferit și identic. Combinațiile dintre aceste patru tipuri de *self* dau cele patru tipuri de colectivism și individualism, astfel:

- individualismul orizontal, care rezultă din combinația dintre *self*-ul independent și cel identic;
- individualismul vertical, care rezultă din combinația dintre *self*-ul independent și cel diferit;
- colectivismul orizontal, rezultat al combinației: *self* interdependent și identic;
- colectivismul vertical, rezultat al combinației: *self* interdependent și diferit.

În culturile colectiviste, orizontalul se referă la o unitate asemenea coeziunii sociale, în timp ce dimensiunea verticală se definește prin sacrificiul personal în favoarea *in*-grupului și a-ți face partea ta din datoria față de grup. Atât în culturile colectiviste, cât și în cele individualiste, verticalul acceptă diferențele de status și proclamă, astfel inegalitatea, devenit convergent cu *self*-ul diferit. Dimensiunea orizontală susține mecanismul unei omogenizări a oamenilor în registrul atributelor și statusurilor împărtășite, devenind un concept consonant cu ideea de *self* identic.

Rezumând, a fi vertical înseamnă a pune accentul pe 'a fi cel mai bun', pe a ieși în evidență, iar a fi orizontal, înseamnă a rămâne retractil, anonim, omogen cu mulțimea integratoare.

Pentru a lua în considerație cu acuratețe dimensiunea colectivism-individualism, e necesară o analiză complexă a celor patru aspecte menționate. O cale de a realiza acest lucru este cea de a oferi celui chestionat un scenariu cu patru opțiuni, fiecare din ele aferentă tipului de colectivism, respectiv individualism. De exemplu, i se va cere să aleagă între cele patru variante de răspuns ale întrebării “Dacă ar fi să vă auto-descrieți unei alte persoane, care din descrierile următoare ar fi cea aleasă de dumneavoastră? 1. Orientat spre realizare (corespunde individualismului vertical); 2. Cooperativ (colectivismul orizontal); 3. Conștiincios (colectivism vertical); 4. Unic (Individualism orizontal).” (Triandis, 1995, p.47)

Factori care potențează dimensiunea individualism și colectivism

În orice cultură, prevalența colectivismului ori a individualismului depinde de următorii factori bipolari, care includ două sindroame culturale specifice: constrângere culturală *versus* libertinaj cultural și complexitate culturală *versus* simplitate culturală.

Constrângere culturală versus libertinaj cultural

Libertinaj cultural, conform accepțiunii lui Pelto (1968, *apud* Triandis, 1995), constrângerea se referă la modul în care membrii unei culturi (1) ajung la un consens cu privire la ceea ce constituie acțiunea corectă, (2) trebuie să se conformeze normelor culturale și să se comporte în consecință și (3) primesc, respectiv emit critici severe la adresa celor care se abat de la norme.

Constrângerea culturală e specifică culturilor omogene, relativ izolate de alte culturi, cu o densitate mare, unde cultura nu are dinamică prea spectaculoasă. (Pelto, 1968, *apud* Triandis, 1995).

Culturile caracterizate prin libertinaj cultural sunt specifice societăților eterogene, unde oamenii sunt, fluctuanți în ceea ce privește normele și respectarea lor. În astfel de societăți, oamenii nu sunt, neapărat pedepsiți pentru nerespectarea normelor, pentru că, de obicei, ele apar la intersecția mai multor culturi, ceea ce implică mai multe posibile căi de a face față unei situații specifice.

Atât constrângerea, cât și libertinajul cultural pot avea manifestări specifice situațiilor particulare, dar în majoritatea cazurilor, vorbim de o constanță a acestora în

raport cu situațiile. O cultură poate fi mai puțin relaxată în situații politice și sociale și mai liberă în contexte religioase și economice.

Libertinajul cultural a fost asociat cu lipsa necesității de conformare la norme, în timp ce culturile caracterizate prin constrângere culturală vor condamna, respectiv pedepsi devianța de la norme. Studii efectuate în acest sens (Dawson, 1974; Kurowski, 1993 *apud* Triandis, 1995) sunt concludente în a arăta că libertinajul cultural e asociat cu individualismul, iar constrângerea culturală cu colectivismul.

Complexitatea culturală

Complexitatea culturală ar putea fi considerat cel mai important factor în diferențierea culturilor (R.A.C. Stewart, 1971; Ember, Levinson, 1991 *apud* Triandis, 1995). Există două tipuri de culturi din punct de vedere a complexității: culturi „complexe” și culturi „simpliste”. Culturile complexe sunt legate de libertinajul cultural, iar cele simpliste de constrângerea culturală.

Factori relevanți în determinarea tendințelor personale spre individualism sau colectivism

Dintre factorii luați în studiu de-a lungul timpului, cei mai importanți s-au dovedit a fi: creșterea copiilor, vârsta, clasa socială, educația, ocupația, experiența călătoriilor, etc.

Creșterea copiilor

Socializarea copiilor cunoaște diferențe semnificative în culturile colectiviste față de cele individualiste. În culturile colectiviste, copiii sunt îmbrățișați mai mult, tratați cu tandrețe, sărutați mai frecvent, dar au mai puțină libertate și autonomie în comparație cu cei din culturile individualiste. Cu alte cuvinte, familiile colectiviste sunt mai calde față de copii, dar manifestă și mai mult control asupra acestora. Copiii colectivști sunt mai puțin încurajați să-și exteriorizeze emoțiile, să spună ce simt în variate situații. Mai ales dacă familiile colectiviste sunt numeroase, copiii sunt și mai mult învățați să se conformeze unui tratament din ce în ce mai uniform, în care copilul ideal este cel care respectă regulile. Aici, dependența față de părinți este una din expectanțele și valorile culturii (dependență manifestată în toate domeniile însemnate

ale vieții, inclusiv în luarea deciziilor importante, etc.). Cultura colectivistă pune accentul pe relațiile interpersonale.

Copiii din culturile individualiste sunt adesea lăsați să își aleagă singuri un mod de trăi, un mod de a fi, după ce, în prealabil, le-au fost schițate niște reguli generale, pe care au dreptul să le ignore fără să primească o sancțiune severă din partea părinților pentru curajul lor. Încurajați spre a fi autonomi, copii din familiile individualiste sunt cei care își exprimă liber trăirile, dorințele, fiind și tratați cu un tratament specific fiecăruia în parte. Independența este valorizată și încurajată. Cultura individualistă pune accentul pe realizarea personală.

Vârsta

Printr-un studiu specific (Noricks *et al.*, 1987 *apud* Triandis, 1997), s-a dovedit că, pe măsură ce înaintăm în vârstă, valorizăm din ce în ce mai mult stabilitatea relațiilor sociale, devenind mai colectivști.

Clasa socială

În toate societățile, clasele sociale cu o condiție mai modestă tind să fie colectiviste, în timp ce clasele înalte sunt precumpănitor individualiste (Daab, 1991, *apud* Triandis, 1995). Acest aspect va corela semnificativ și cu modul în care părinții își vor crește copiii. Astfel, cei din clase sociale superioare vor avea tendințe individualiste, valorizând realizarea personală și creativitatea, în vreme ce cei proveniți din clase sociale inferioare vor face presiuni asupra copiilor în direcția obedienței, respectării normelor.

Educația

Implicarea în experiențe educaționale diverse și complexe, va mări propensiunea oamenilor spre valori ale diversității culturale și deci, spre individualism.

Ocupația

Cu cât ocupația presupune mai mult munca în echipă, cu atât crește mai mult nevoia de conformare la nevoile celorlați și deci tendința spre colectivism.

Experiența călătoriilor în străinătate

Unul din marile avantaje ale călătoriilor este exersarea unor experiențe diverse, care favorizează însușirea valorilor individualiste. A trăi în străinătate provoacă o creștere a probabilității de a decide în legătură cu propriul stil de viață și acest fapt conduce la individualism.

Caracteristici personale care reflectă individualismul și colectivismul

Trăsăturile personale ce urmează a fi prezentate în rândurile următoare sunt condiționate de *patternul* cultural. Astfel, într-o cultură cu specific individualist, vor fi prezente la majoritatea oamenilor, atribute personale de tip individualist. Toto astfel, într-o cultură colectivistă, oamenii vor fi caracterizați majoritar prin atribute ce țin de colectivism. Dimensiunile cele mai relevante prin care se exprimă aceste atribute sunt: percepția de sine, atribuirea, identitatea și emoțiile, cognițiile, motivația, atitudinile, normele, valorile, comportamentul social, comunicarea, rezolvarea conflictelor, moralitatea, responsabilitatea, personalitatea, comportamentul profesional. (Triandis, 1995).

Auto-percepția

Analizând mecanismele autopercepției în două culturi diferite - una colectivistă (Japonia) și una individualistă (Statele Unite ale Americii), studiile arată că percepția socială la individualiști se focalizează pe un set de atribute ce se referă strict la individ, în timp ce în cultura colectivistă, ele se referă la relațiile individului cu cei din jur. Răspunsurile date de subiecții japonezi au relevat informații despre ei, ca parte a unor relații, iar răspunsurile americanilor au cuprins strict informații despre propria persoană. (Lebra, 1984, *apud* Triandis, 1995).

Colectiviștii se auto-percep în mod realist, cunoscându-și limitele, în vreme ce individualiștii au auto-percepții mai puțin realiste în sensul unei supraestimări. (Triandis, 1995). Conform concluziilor studiului lor, Markus și Kitayama (1991, *apud* Triandis, 1995), americanii au o tendință foarte puternică spre a se caracteriza în termeni ce privesc atributul de “falsă unicitate”.

Americanii, ca reprezentanți ai culturii individualiste în studiul amintit, declară că au mai multe calități decât defecte, respectiv văd ca aparținându-le o serie de atribute pozitive și ca excluzând implicit în definirea de sine atribute negative. Toate

aceste aspecte duc la concluzia că individualiștii au o stimă de sine mai ridicată în comparație cu colectivii, în general. (Triandis, 1995) Un alt aspect legat de stima de sine privește modul în care o asemenea dimensiune-resursă se articulează în luarea deciziilor: aceasta este mai scăzută în cazul celor din culturi colectiviste.

De asemenea, un aspect important în percepția de sine este focalizarea pe eșec sau succes. Acest fenomen este legat de factorii induși de colectivism-individualism, respective libertinaj-constrângere culturală. Individualiștii privesc realitatea prin prisma succeselor lor, în timp ce colectivii o evaluează mai degrabă prin intermediul eșecurilor și a consecințelor negative ale comportamentului lor. Astfel, colectivii manifestă în mai mare măsură criticism în auto-evaluări.

Individualiștilor le sunt specifice atribuirile interne. Ei caută și solicită informații care să confirme atribuiri interne dezirabile, în timp ce colectivii sunt preocupați și au o mare sensibilitate față de devierea de la norme. (Triandis, 1995, p. 71).

Atribuirile. Locus of control.

Individualiștii atribuie evenimentelor cauze interne, au un *locus of control* intern, iar colectivii sunt, în majoritatea cazurilor, externaliști. (Morris, Peng; Newnam, 1993, *apud* Triandis, 1995, p. 71). Individualiștii sunt supuși în mai mare măsură, în viziunea lui Bond și Smith (1994, *apud* Triandis, p. 71), “erorii fundamentale de atribuire”, prin accentuarea rolului cauzelor interne în explicarea comportamentului „celuilalt”, o asemenea atribuire intervenind mult mai frecvent în comparație cu colectivii.

Cognițiile

Individualiștii sunt în mai mare măsură preocupați de propriile nevoi, dorințe, idei, drepturi, capacități. Colectivii manifestă interes față de nevoile celorlalți, încercând să le inducă acestora o stare de bine psihologică. În general, în culturile colectiviste există mai mult interes pentru consistență cognitivă. Legătura comportament-atitudine este mai slabă în culturile colectiviste și relativ puternică în culturile individualiste. (Triandis, 1995, p. 73).

Indivizii din culturile colectiviste percep mediul înconjurător mai mult sau mai puțin fix (norme, obligații, îndatoriri stabile) și se văd pe ei ca schimbabili, adaptabili, gata să se adapteze mediului. Indivizii din culturile individualiste se văd pe ei mai

mult sau mai puțin stabili (atitudini, personalitate, drepturi stabile) și mediul ca schimbabil (ex, dacă nu le place locul de muncă îl schimbă) (Chiu *et al.*, 1997; Chiu, Hong, 1999; Hong *et al.*, 2001; Su *et al.*, 1999, *apud* Triandis, Suh, 2002, p. 141).

Lotul din Asia de Est face în mai mare măsură atribuiri dispoziționale decât lotul vestic (Krull *et al.*, 1999 *apud* Triandis, Suh, 2002, p. 141).

Choi, Nisbett (2000, *apud* Triandis, Suh, 2002, p. 141) au constatat că asiaticii estici (colectiviști) au pentru contradicții o toleranță mai mare decât americanii (individualiști) și astfel sunt mai puțin surprinși decât aceștia de inconsistență. Autorii sugerează că gândirea logică a americanilor prezintă avantaje în dezvoltarea științei, în timp ce gândirea mai holistă a esticilor prezintă avantaje pentru menținerea ordinii interpersonale și a armoniei în grup (sensibilitatea în relațiile interpersonale).

Motivarea

Cu cât complexitatea mediului și a situației este mai ridicată, ceea ce caracterizează cel mai adesea individualismul, cu atât indivizii doresc să aibă mai multe posibilități să fie unici și sunt mai motivați de circumstanțele care permit acest lucru.

Iyengar, Lepper (1999, *apud* Triandis, Suh, 2002, p. 142) arată cum copiii europeni ce trăiesc în SUA sunt mai motivați atunci când au posibilitatea să decidă și să aleagă și se arată mai puțin motivați când altcineva ia decizia în locul lor. În mod contrar, copiii asiatici care trăiesc în SUA sunt mai puțin motivați în situațiile în care ei trebuie să decidă, în timp ce situațiile în care altcineva de încredere ia decizia în numele lor, ajung să activeze cel mai mare nivel de motivare intrinsecă și performanță.

Emoțiile

Emoțiile colectiviștilor sunt centrate pe ceilalți și sunt de scurtă durată (atâta timp cât ei se află în situația respectivă), iar în cazul individualiștilor, sunt centrate pe ei înșiși și sunt de lungă durată.

Prototipul afectiv experimentat de colectiviști și individualiști pare a fi diferit. Într-un studiu al lui Kitayama *et al.* (2000, *apud* Triandis, Suh, 2002, p. 142) americanii raportează mai multe emoții pozitive de dezangajare (superioritate, mândrie, etc) în timp ce japonezii raportează mai multe emoții pozitive de angajare

(prietenie, sentimentul de intimitate sau apropiere, respect). De asemenea, comparativ cu japonezii, americanii experimentează o gamă mai largă de trăiri afective, atât pozitive cât și negative. Mesquita (2001, *apud* Triandis, Suh, 2002, p. 142) observă că emoțiile în culturile colectiviste tind să fie subsumate relațiilor și sunt percepute ca reflectând statutul acestor relații.

În plus, diferența între conținutul emoțiilor și importanța pe care individualiștii și colectiviștii o atribuie experiențelor lor emoționale ca întreg, par să difere. De exemplu, Suh (1998, *apud* Triandis, Suh, 2002, p. 142) a evidențiat că emoțiile sunt predictorii puternici pentru satisfacția în viață în culturile individualiste, în timp ce pentru culturile colectiviste predictorii mai influenți sunt normele sociale (aprobarea de către ceilalți).

Levine *et al.* (1995, *apud* Triandis, Suh, 2002, p. 142) constată că în culturile individualiste factorii emoționali (precum cei angajați într-o relație de dragoste) joacă un rol mai însemnat în deciziile personale majore (cum ar fi căsătoria), decât în culturile colectiviste.

De asemenea, există diferențe semnificative între cele două tipuri de culturi în modul de exprimare al emoțiilor. În cadrul grupului de referință, colectiviștii descurajează exprimarea emoțiilor negative și încurajează emoțiile pozitive în scopul de a menține armonia și coeziunea grupului. O atitudine diferită se activează, însă, față de subiecții din afara grupului, în acest context fiind descurajată exprimarea sentimentelor pozitive și încurajată exprimarea sentimentelor negative în scopul de a se distanța de cei din *out-grup* (Triandis *et al.*, 1988, *apud* Matsumoto, *et al.*, 1998, p. 149).

Conceptul de sine și stima de sine. Identitatea socială

Pentru individualiști, identitatea are sens și este definită în relație cu ceilalți. Colectiviștii își bazează identitatea pe propriile experiențe și pe propria persoană. În ceea ce privește conceptul de sine, Parkes, Schneider, Bochner au evidențiat cum pentru indivizii din culturile colectiviste, acesta derivă din identitatea grupală și relațiile cu ceilalți care nu pot fi separate de situații și contexte particulare (Parkes, Schneider, Bochner, 1999, p. 378). În literatură, acest concept de *self* a fost denumit „*self-ul interdependent*”.

Watkins *et al.* (1998, *apud* Parkes, Schneider, Bochner, 1999, p. 368) au remarcat că individualiștii și colectiviiștii au surse diferite de stimă de sine: succesul și realizările personale față de valorile legate de familie, respectiv realizările de grup.

Starea de bine psihologică

Subiecții individuali din culturile individualiste au în general o stimă de sine mai bună (Heine, 1999, *apud* Triandis, Suh, 2002, p. 143) și sunt mai optimiști (Lee, Seliman, 1997, *apud* Triandis, Suh, 2002, p. 143) decât indivizii din culturile colectiviste, iar acești factori sunt asociați cu starea de bine subiectivă (Suh, 2000, *apud* Triandis, Suh, 2002, p. 143). Triandis (2000) a propus o serie de factori care ar putea contribui la diferența în starea de bine psihologică în cele două tipuri de culturi, iar cele mai importante ar fi: compatibilitatea între personalitate și cultură, deschiderea către noi experiențe, extraversia, capacitatea sporită de adaptare la mediul înconjurător, disponibilitatea crescută de dezvoltare personală, posibilitatea ridiactă de atingere a scopurilor în viață și auto-acceptarea (Triandis, 2000, *apud* Triandis, Suh, 2002, p. 143).

Comportamentul social

Indivizii din culturile colectiviste aparțin grupurilor ca rezultat al unui drept obținut prin naștere sau căsătorie, ca urmare a asumării unor roluri prescrise (precum în India). Pentru cei din culturile individualiste apartenența la un grup trebuie câștigată (Cohen, 1991, *apud* Triandis, Suh, 2002, p. 143). Colectiviștii rareori își dezvoltă abilitățile necesare pentru a intra în noi grupuri, spre deosebire de individualiști care, de obicei, stabilesc cu repeziciune relații cu „celălalt” diferit, care durează pe termen lung (Verma, 1992 *apud* Triandis, Suh, 2002, p. 143).

În ce privește relațiile în cadrul *in*-grupului, individualiștii au o tendință mai pronunțată de a avea contacte cu cei *in*-grup decât colectiviiștii, dar acestea sunt superficiale, cu implicare și intimitate între membri reduse, pe când colectiviiștii își fac mai puțini prieteni noi, dar relațiile lor sunt mult mai apropiate (Triandis, 1995, *apud* Gouveia, Clemente, Espinosa, 2003, p. 47).

Membrii culturilor colectiviste sunt puternic influențați de comportamentele și gândirea celorlalți. De exemplu, Cialdini *et al.* (1999, *apud* Triandis, Suh, 2002, p. 143) examinează modul în care persoanele răspund la cererea de participare la un sondaj de piață. Ei au găsit că persoanele din culturile colectiviste sunt influențate de

argumente ale dovezilor sociale (precum participarea prietenilor la același sondaj). Cei din culturile individualiste sunt mai influențați de argumente de tipul angajării/consistenței (de exemplu, de participarea la un sondaj similar în trecut).

În locuri destinate recreerii, grupul din cultura colectivistă are structura stabilă, este relativ mare (mai mult de trei persoane) și se întrunește des. Choi (1993, *apud* Triandis, Suh, 2002, p. 143) arată că în timpul recreerii subiecții din culturile colectiviste tind să angajeze activități în comun cu membrii familiei și prietenii, în timp ce indivizii din culturile individualiste tind să angajeze activități individuale. Grupul de recreere tipic pentru individualiști are alcătuire variabilă, este cel mai adesea redus (două sau trei persoane) sau foarte mare, iar prilejurile reale de intercunoaștere autentică sunt rare. De altfel, *Cocktail party* a fost inventat de individualiști!

Comunicarea

În culturile colectiviste cea mai utilizată este comunicarea indirectă și protocolară, considerată a da prestață persoanei. (Holtgraves, 1997, *apud* Triandis, Suh, 2002, p. 143). Lin (1997, *apud* Triandis, Suh, 2002, p. 143) evidențiază faptul că ambiguitatea în comunicare poate fi utilă în culturile caracterizate prin colectivism vertical, cum ar fi China, în timp ce comunicarea directă poate fi chiar sancționată.

În timpul comunicării, indivizii culturilor colectiviste folosesc frecvent „noi” pe când individualiștii folosesc pronumele „eu”. În culturile verticale folosirea cuvintelor este diferită în funcție de statutul persoanei cu care se vorbește. Aceste diferențe în utilizarea cuvintelor nu este frecventă în culturile orizontale. De fapt, limbajul utilizat de indivizii din culturile colectiviste adesea nu necesită folosirea pronumelor „eu” și „tu” așa cum se întâmplă în discuția individualiștilor (Kashima, Kashima, 1998, *apud* Triandis, Suh, 2002, p. 144).

Etica implicită

Se consideră că există trei coduri morale care se referă la: comunitate, autonomie și divinitate. Codurile ce țin de comunitate sunt importante în mod deosebit pentru membrii culturilor colectiviste în timp ce codurile legate de autonomie sunt importante pentru cei ai culturilor individualiste. Ele provoacă emoții diferite. Violarea codurilor comunale, inclusiv ale ierarhiei, provoacă dispreț, cădere în dizgrație, iar violarea codurilor legate de autonomie (precum cele regăsite în

drepturile individului) provoacă furie. Violarea codului legat de credințele religioase (puritate, castitate) provoacă dezgust (Rozin *et al.*, 1999, *apud* Triandis, Suh, 2002, p. 144).

Indienii apreciază ajutorul acordat unui membru al grupului ca pe o obligație, americanii mai degrabă o problemă de opțiune (Miller, 1997, *apud* Triandis, Suh, 2002, p. 144). De altfel, americanii față de indieni se simt mai puțin responsabili de ajutorarea prietenilor sau cunoscuților care nu sunt de la bun început prețuiți. Judecata indienilor nu este afectată de preferința față de persoana pe care o ajută. Moralitatea între persoanele dintr-o cultură colectivă este mult mai contextuală și valoarea supremă este binele colectivității.

În consecință., a minți devine un comportament mai acceptabil în culturile colectiviste decât în cele individualiste dacă scopul minciunii este salvarea reputației sau ajutorarea propriului grup. Există moduri tradiționale de a minți, care sunt activate prin mecanismul aceleiași etici implicite ca și comportamente „corecte”. Trilling (1972, *apud* Triandis, Suh, 2002, p. 143) argumentează că atunci când oamenii au un simț puternic de auto-determinare - tendință caracteristică culturilor individualiste - ei caută sinceritatea și autenticitatea. În contrast, când ei se simt copleșiți de tradiții și obligații, cum se întâmplă în culturile colectiviste, nu pun preț pe autenticitate. La fel și Triandis constată o tendință mai mare de înșelare interpersonală în rândul colectivităților (2001, *apud* Triandis, Suh, 2002, p. 144).

Mulți observatori au atras atenția asupra importanței reputației și prestigiului în culturile colectiviste. Persoanele morale se comportă așa cum dictează rolurilor lor, membrii grupului și societatea. Dacă indivizii deviază de la un astfel de comportament ideal, nu numai indivizii își pierd reputația, dar și reputația întregului grup este afectată. În multe culturi colectiviste, moralitatea constă în a face ceea ce așteaptă grupul. Când se interacționează cu persoane exterioare grupului de apartenență, nu se consideră „imorală” exploatarea și înșelarea celui alt. Cu alte cuvinte, moralitatea este aplicabilă doar față de membrii *in*-grup (Hu, 1997, Ho, 1976, *apud* Triandis, Suh, 2002, p. 144).

Structura personalității

Funder (1997, *apud* Triandis, 2001, p. 908) definește personalitatea ca și „paternul caracteristic de gândire, emoție și comportament al individului împreună cu mecanismele psihologice care susțin din fundal acest tipar”.

În culturile colectiviste, în creșterea copiilor se pune accentul pe conformism, obediență, siguranță, iar în culturile individualiste accentul cade pe independență, spiritul de explorare, creativitate și obținerea suportului prin auto-motivare. (Triandis, 2001, p. 912). Astfel, personalitatea este influențată de tipul de cultură în care persoana respectivă este socializată.

Trăsăturile de personalitate sunt în mai mare măsură un predictor pentru comportamentul individualiștilor. Determinanții situaționali joacă, în schimb, un rol mai influent pentru colectiviști în modelarea comportamentală. Nevoia de consistență cognitivă se articulează între procesele psihologice și registrul comportamental și se activează în mod universal, dar ea este mai puțin importantă în culturile colectiviste decât în cele individualiste (Church, 2000, *apud* Triandis, 2001, p. 913).

Realo, Allik, Vadi (1997, *apud* Triandis, 2001, p. 917) au dezvoltat un instrument de evaluare a alocentrismului în Estonia și au putut testa convergența acestuia cu modelul *Big Five*. Autorii au descoperit o corelație negativă între alocentrism, pe de o parte, și deschidere și extraversie, pe de altă parte, precum și corelații pozitive între agreabilitate, într-un registru, și conștiință și alocentrism, în celălalt registru.

Influența modelului organizațional

Din perspectivă organizațională, culturile colectiviste și individualiste construiesc culturi organizaționale distincte. Studiile au indicat diferențe semnificative în ce privește: satisfacția în muncă și stresul profesional (Chiu și Kosinski, 1999; Spector, O'Connell, 1994; Watson *et al.*, 1987; Chiu, Kosinski, 1999), motivația pentru muncă (Triandis, Suh, 2002), distribuirea resurselor (Leung, 1997; Triandis, Suh, 2002), comportamentul în cadrul organizației (Church, 2000; Triandis, Suh, 2002), munca în echipă, compoziția, procesele de grup și rezultatele grupului (Cocs, Lobel, McLeod, 1991; Earley, Gibson, 1998; Watson, Kuman, Michaelsen, 1993; Sosik, Jung, 2002).

Studiul lui Chiu și Kosinski (1999) privind influența individualismului-colectivismului asupra satisfacției în muncă și stresului ocupațional demonstrează diferențe semnificative, observații validate de literatura de specialitate. Astfel, individualiștii experimentează de obicei stări afective pozitive la locul de muncă și se adaptează mai ușor în medii nefavorabile. Spector, O'Connell (1994), Watson *et al.*

(1987) (*apud* Chiu, Kosinski, 1999, p. 26) evidențiază cum individualiștii, în comparație cu colectiviiștii, experimentează în general mai mult dispoziții pozitive induse de satisfacția profesională și un stres psihologic la locul de muncă mai redus.

De asemenea, diferențe semnificative există și la nivel motivațional, individualiștii preferînd să fie diferiți, unici, motivați atunci cînd au posibilitatea să decidă, să aibă inițiativă, în timp ce colectiviiștii doresc să fie ca ceilalți similari din grup, să nu iasă în evidență și ajung să fie motivați și își sporesc performanța în sarcină atunci cînd urmează o acțiune ce le-a fost dictată de o autoritate simbolică (Triandis, Suh, 2002, p. 142).

După Wasti (2003, p. 303), angajarea în cadrul organizației are trei componente: componenta afectivă (ce se referă la atașamentul afectiv al angajaților, la identificarea lor cu organizația și implicarea lor în organizație), componenta de continuitate (privitoare la angajamentul bazat pe costurile pentru angajat ale părăsirii organizației) și componenta normativă (ce are în vedere sentimentul de obligație de a rămîne pe care îl simte angajatul). Autorul studiază influența idiocentrismului și a alocentrismului asupra acestor componente ale angajamentului față de organizație și găsește că componenta afectivă are o influență mult mai mică la indivizii cu un idiocentrism ridicat. Mai mult, factorii sociali, operaționalizați în studiu prin dezaprobarea familiei, au fost predictorii mai slabi în ce privește angajarea și intenția de a părăsi organizația pentru indivizii idiocentriști, dar mai puternici pentru indivizii cu valori alocentriste. Componenta normativă se arată a fi importantă pentru indivizii alocentriști și mai puțin importantă pentru cei idiocentriști.

În ceea ce privește distribuirea resurselor, Leung (1997, *apud* Triandis, Suh, 2002, p. 144) au ajuns la concluzia că în culturile colectiviste este de preferată egalitatea, în timp ce în cele individualiste este preferată echitatea. Distribuirea egală a resurselor este asociată cu solidaritatea, armonia și coeziunea și se potrivește cu valorile indivizilor din culturile colectiviste. Echitatea este compatibilă cu productivitatea, competitivitatea și cîștigul personal și se potrivește cu valorile indivizilor din culturile individualiste.

Referitor la registrul comportamental, Church (2000, *apud* Triandis, Suh, 2002, p. 144) au rezumat diferențele majore dintre culturile individualistă și colectivistă. La capătul unui asemenea demers s-au evidențiat următoarele specificități în compararea celor două tipuri de culturi: (a) indivizii din culturile colectiviste sunt centrați mai mult pe context decît pe procesele interne în prezicerea

comportamentului celuilalt, (b) comportamentul individual este mai puțin consistent în culturile colectiviste în diferite situații și (c) în culturile colectiviste comportamentul este mai predictibil după norme și roluri, decât după atitudini.

Cercetătorii interculturali au sugerat că diferențele în valorile culturale individualiste și colectiviste influențează munca în echipă, compoziția, procesele de grup și rezultatele grupului (Cocs, Lobel, McLeod, 1991; Earley, Gibson, 1998; Watson, Kuman, Michaelsen, 1993, *apud* Sosik, Jung, 2002, p. 5). Unele studii au evidențiat că valorile colectiviste pun accentul pe comuniunea socială (Durkheim, 1903, *apud* Sosik, Jung, 2002, p. 5), pe scopurile grupului și armonie, în timp ce valorile individuale încurajează realizarea și succesul personal (Kluckhohn, Strodtbeck, 1961, *apud* Sosik, Jung, 2002, p. 5). Alte studii au demonstrat că grupurile de muncă se dezvoltă în timp, iar indivizii colectivști percep timpul în mod diferit (global, ca *trend* final), față de individualiști, care îl percep ca timp specific, prin intermediul evenimentelor majore derulate (Triandis, 1994, *apud* Sosik, Jung, 2002, p. 6).

Heterogenitatea grupului este mai mare în cadrul culturilor naționale individualiste. Colectiviștii pun accentul pe similaritatea valorilor, pe asemănări cu ceilalți membrii ai grupului, în timp ce individualiștii evidențiază mai ales diferențele (Early, Gibson, 1998, *apud* Sosik, Jung, 2002, p. 7). Individualiștii privesc diversitatea în cadrul grupului ca pe un mod de a aduce calități noi în grup și perspective multiple în procesele de rezolvare a problemelor (Eisenhardt, Tabrizi, 1995, *apud* Sosik, Jung, 2002, p. 7). În consecință, individualiștii vor percepe heterogenitatea ca pe o caracteristică pozitivă, ce sporește eficiența grupului. În contrast, colectiviștii văd această diversitate ca o amenințare la adresa stabilității grupului. Heterogenitatea funcțională și puterea grupului de individualiști i-a încurajat pe aceștia să învețe unul de la altul și să-și concentreze atenția asupra sarcinii mai mult decât asupra relațiilor sociale și interpersonale din grup (Guzzo *et al.*, *apud* Sosik, Jung, 2002, p. 18) și să construiască o bază de încredere interpersonală ridicată, cerută de performanțele superioare (Bandura, 1997, *apud* Sosik, Jung, 2002, p. 18). În contrast, grupul colectivist și-a concentrat inițial efortul asupra formării relațiilor sociale și interpersonale între membrii grupului. Ei au avut nevoie de mai mult timp pentru a-și spori performanța, fenomen angajat datorită tendinței de a aborda interacțiunea cu „celălalt” printr-o perspectivă pe termen lung (Guzzo *et al.*, *apud* Sosik, Jung, 2002, p. 18).

În grupul colectivist, din cauza dorinței de păstrare a relațiilor interpersonale și a armoniei grupului, se exercita într-o mai mare măsură efectele gândirii de grup (Janis, 1996 *apud* Sosik, Jung, 2002, p. 18). De asemenea, diferențe s-au înregistrat și în așteptările privind rezultatele obținute în sarcini specifice. Astfel, individualiștii au estimat rezultatele obținute sub cele realizate efectiv, iar o explicație posibilă ar fi aceea că subiecții individuali dintr-o cultură individualistă nu sunt conștienți de abilitățile și pricepera celorlalți din grup, întrucât ei au învățat implicit că, de obicei, răspund mai eficient la solicitările personale și preferă munca individuală (Wagner, 1995, *apud* Sosik, Jung, 2002, p. 19).